

بررسی رابطه‌ی دین‌داری و بحران هویت در بین دانش‌آموزان دبیرستانی شهرستان یزد

غلامرضا دهشیری*

چکیده

پژوهش حاضر به منظور بررسی رابطه‌ی دین‌داری و برخی متغیرهای دموگرافی با بحران هویت در بین دانش‌آموزان دبیرستانی شهرستان یزد انجام شده است. نمونه‌ی پژوهش شامل ۱۶۵ دانش‌آموز دبیرستانی (۸۹ نفر دختر، ۷۶ نفر پسر) بود که با استفاده از روش نمونه‌گیری تصادفی خوشه‌ای چند مرحله‌ای انتخاب شدند. اطلاعات موردنیاز پژوهش از طریق سه پرسشنامه‌ی اطلاعات فردی، پرسشنامه‌ی هویت شخصی و مقیاس عمل به باورهای دینی (معبود) جمع‌آوری شد. نتایج پژوهش حاکی از آن بود که بین دین‌داری و بحران هویت و نیز بین پیشرفت تحصیلی و بحران هویت رابطه‌ی معکوس و معنی‌داری وجود دارد. بین بحران هویت با متغیرهای میزان درآمد خانواده، میزان تحصیلات پدر و مادر رابطه‌ی مشاهده نشد. نتایج

---

* کارشناسی ارشد سنجش و اندازه‌گیری (روان‌سنجی)

آزمون، نشان داد که بین دختران و پسران از لحاظ دین‌داری تفاوتی وجود ندارد ولی از لحاظ بحران هویت تفاوت معناداری وجود دارد؛ به طوری که دختران بحران هویت بیشتری دارند.

واژه های کلیدی: بحران هویت، دین‌داری، پیشرفت تحصیلی، درآمد خانواده، تحصیلات پدر و مادر
دفتر فصلنامه

مقدمه

یکی از بحران‌های مهم در طول زندگی، بحران هویت است که در نوجوانی اتفاق می‌افتد و در سازگاری شخصی، روابط اجتماعی، پیشرفت تحصیلی و طرح‌ریزی شغلی نوجوان اختلال عمده‌ای ایجاد می‌کند. «من کیستم؟» این سؤال است که ذهن هر فرد، به ویژه جوانان و نوجوانان را به خود مشغول می‌کند و برای یافتن پاسخ همین سؤال افراد را به جست و جوی خویشتن و کسب هویت بر می‌انگیزد. در دوران نوجوانی، به موازات رشد فیزیکی، شناختی، عاطفی و اجتماعی، هویت‌یابی اهمیت خاصی پیدا می‌کند. بسیاری از نوجوانان با شور زیادی از خود می‌پرسند: جایگاه اجتماعی من کجاست؟ شغل آینده من چیست؟ رشته‌ی تحصیلی من چه خواهد بود؟ سرانجام با چه کسی ازدواج خواهم کرد و ارزش‌های اخلاقی و فلسفی من چه خواهند بود؟

هویت عبارت است از افتراق و تمایزی که فرد بین خود و دیگران می‌گذارد. هویت شخصی سازه‌ای روانی- اجتماعی است و طرز فکر و عقاید و نحوه‌ی ارتباط فرد با دیگران را شامل می‌شود (احمدی، ۱۳۷۵). براساس نظریه‌ی اریکسون (۱۹۶۸) اگر هویت شخصی جوان در طول زمان و براساس تجربیات حاصل از برخورد صحیح اجتماعی شکل بگیرد و جوان خود را بشناسد و از دیگران جدا سازد، تعادل روانی او تضمین می‌شود و لی اگر به جای خودآگاهی و تشکیل هویت مثبت، دچار ابهام در نقش شود، هماهنگی و تعادل روانی او به هم می‌خورد و به بحران هویت دچار می‌شود؛ بنا بر این، رشد و تکامل نوجوان وابسته به حل این بحران است.

محققان از مدت‌ها پیش متذکر شده‌اند که دین منبعی برای آرامش است و برای انسان، هدفمندی و احساس کنترل شخصی به ارمغان می‌آورد. بخش عمده‌ای از تحقیقات نشان می‌دهد که افراد هنگام مواجهه با بحران، از راه حل‌های مذهبی استفاده می‌کنند؛ بنابراین، ایمان مذهبی منبع یک نیروی

مهم و اثربخش به هنگام مواجهه با بحران است. (هیل و هود، ۱۹۹۹، ترجمه‌ی آذربایجانی و موسوی، ۱۳۸۲).

در دوره‌ی نوجوانی همراه با سایر تغییر و تحولات بدنی و روانی، رشد و تحول مذهبی و معنوی نیز صورت می‌گیرد. این رشد و تحول ممکن است تجارب دینی جدید، درکی تازه از باورها یا تجارب مذهبی قبلی، احساس معنا و هدف‌داری بیشتر در زندگی یا آگاهی افزون‌تر از نقش خداوند در زندگی روزمره را شامل شود (هیل و هود، ۱۹۹۹، ترجمه‌ی آذربایجانی و موسوی، ۱۳۸۲).

در این پژوهش سعی بر این بوده است که رابطه‌ی دین‌داری و بحران هویت نوجوانان مورد بررسی قرار گیرد و مشخص گردد که آیا دین‌داری در نوجوانان باعث هدفمند شدن زندگی می‌شود و به نوجوانان در حل بحران هویت کمک می‌کند. همچنین، علاوه بر دین‌داری، رابطه‌ی عوامل دیگری نظیر جنسیت، پیشرفت تحصیلی، درآمد خانواده و میزان تحصیلات پدر و مادر با بحران هویت نوجوانان مورد بررسی قرار گرفته است.

روش

آزمودنی‌ها

آزمودنی‌های پژوهش تعداد ۱۶۵ نفر از دانش‌آموزان دبیرستانی بودند که در سال تحصیلی ۸۲-۸۳ در دبیرستان‌های شهرستان یزد مشغول به تحصیل بودند. این تعداد آزمودنی با استفاده از روش نمونه‌گیری تصادفی خوشه‌ای چند مرحله‌ای انتخاب شدند و از این تعداد، ۷۶ نفر پسر و ۸۹ نفر دختر بودند. این افراد در دامنه‌ی سنی ۱۴ تا ۱۸ سال بودند و میانگین سنی آن‌ها ۱۵/۷ سال بود ($SD = ۱/۰۱$).

ابزارهاي پژوهش

اطلاعات موردنیاز از طریق سه پرسشنامه‌ی زیر بدست آمد:

الف- پرسشنامه‌ی اطلاعات فردی: شامل اطلاعاتی

نظیر جنس، سن، درآمد ماهیانه‌ی خانواده، وضعیت تحصیلی، میزان تحصیلات پدر و مادر و غیره.

ب- پرسشنامه‌ی هویت شخصی:

این پرسشنامه توسط احمدی (۱۳۷۵) براساس معیارهای تشخیصی DSM-IV ساخته شده است. این معیارها عبارت‌اند از: ۱- اشکال در اهداف بلندمدت، ۲- تردید در انتخاب شغل، ۳- نداشتن الگوی مناسب برای رفاقت، ۴- نامناسب بودن رفتار جنسی، ۵- اشکال در شناخت و معرفت دینی، ۶- عدم توجه به ارزش‌های اخلاقی، ۷- رعایت نکردن تعهد گروهی، ۸- اختلال در تنظیم وقت، ۹- نداشتن الگوی مناسب برای تشکیل خانواده، ۱۰- نداشتن دید منفی نسبت به خود. این پرسشنامه دارای یک مقیاس لیکرت ۴ درجه‌ای است و براساس آن، پاسخ به گزینه‌ی اول هر سؤال، نشان دهنده‌ی نبود اشکال هویت است نمره‌ی صفر می‌گیرد. گزینه‌ی ۲ نمره‌ی یک، گزینه‌ی ۳ نمره‌ی دو و گزینه‌ی ۴ برابر با نمره‌ی سه است. حداکثر نمره‌ی آزمون که نشان دهنده‌ی بالاترین میزان بحران هویت است، برابر با ۳۰ و حداقل نمره‌ی بحران هویت، ۹ است. نمره‌ی ۹ به این دلیل است که نشانه‌ی هویت براساس DSM-IV دارا بودن حداقل سه نشانه است و نمره‌ی سه نشانه، برابر با ۹ است. ضریب پایانی این پرسشنامه با استفاده از ضریب آلفای کرونباخ در بین نمونه‌ای از دانش‌آموزان شهر اصفهان ۰/۹۲ محاسبه شده است. پایایی این پرسشنامه در پژوهش حاضر ۰/۸۳ محاسبه شده است.

پ- مقیاس عمل به باورهای دینی (معد):

این آزمون که عمل به باورهای دینی را اندازه می‌گیرد توسط گلزاری (۱۳۷۹) ساخته شده است. مواد آزمون در چهار حوزه‌ی عمل

به واجبات، عمل به مستحبات، فعالیت‌های مذهبی و در نظر گرفتن مذهب در تصمیم‌گیری‌ها و انتخاب‌های زندگی است. سؤال‌ها دارای یک مقیاس لیکرت ۵ درجه‌ای است که از صفر تا چهار نمره‌گذاری می‌شود. حداقل نمره، نمره صفر و حداکثر آن، نمره ۱۰۰ است. ضریب پایانی این مقیاس در نمونه‌ی دانش‌آموزان با استفاده از ضریب آلفای کرونباخ برابر با ۰/۹۴ بوده است. پایایی این مقیاس، در نمونه‌ی پژوهش حاضر ۰/۹۲ محاسبه شده است.

یافته‌های پژوهش

رابطه‌ی دین‌داری و بحران هویت

جدول شماره ۱، ماتریس همبستگی بین متغیرهای بحران هویت، دین‌داری، پیشرفت تحصیلی و درآمد خانواده است. چنانچه در ماتریس مشاهده می‌شود، همبستگی بین دین‌داری و بحران هویت برابر $r = -0/57$ ($P < 0/01$) است. به عبارت دیگر، می‌توان گفت که دین‌داری ۳۲ درصد از واریانس بحران هویت را تبیین می‌کند.

جدول ۱- ماتریس همبستگی بین متغیرها

متغیر	بحران هویت	دین‌داری	پیشرفت تحصیلی	درآمد خانواده
بحران هویت	۱			
دین‌داری	$-0/56^{**}$	۱		
پیشرفت تحصیلی	$-0/26^*$	$-0/04$	۱	
درآمد خانواده	$-0/09$	$-0/07$	$-0/11$	۱

** $P < 0/01$

* $P < 0/05$

رابطه‌ی پیشرفت تحصیلی و بحران هویت

معدل نمرات سال قبل آزمودنی‌ها به عنوان شاخص پیشرفت تحصیلی در نظر گرفته شده است. چنانچه در جدول شماره ۱ مشاهده می‌شود، همبستگی بین پیشرفت تحصیلی و بحران هویت برابر با $r = -0/26$ ($P < 0/05$)

< است. به عبارت دیگر، می‌توان گفت که پیشرفت تحصیلی ۶ درصد واریانس بحران هویت را تبیین می‌کند.

رابطه‌ی میزان درآمد خانواده‌ها با بحران هویت

مطابق با جدول شماره‌ی یک، هم‌بستگی بین میزان درآمد خانواده و بحران هویت برابر با $r = -0/09$ ($P > 5\%$) است که از لحاظ آماری این میزان از هم‌بستگی معنی‌دار نیست.

رابطه‌ی تحصیلات پدر با بحران هویت

برای بررسی رابطه‌ی تحصیلات پدر با بحران هویت، ابتدا آزمودنی‌ها براساس نمرات بحران هویت به سه گروه عدم بحران هویت (نمرات ۰ تا ۹)، بحران مرزی (۹ تا ۱۵) و بحران هویت شدید (۱۵ تا ۳۰) تقسیم شدند. سپس، از آزمون آماری خی دو (χ^2) استفاده شد که نتایج آن در جدول شماره‌ی ۲ آمده است. چنانچه در جدول مشاهده می‌شود، میزان خی دو محاسبه شده ($5\% P > \chi^2 = 4/98$) از لحاظ آماری معنی‌دار نیست.

جدول ۲- توزیع درصد هر یک از گروه‌ها بر حسب تحصیلات پدر

کل	بحران هویت شدید		بحران هویت مرزی		عدم بحران هویت		گروه‌ها
	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	تحصیلات پدر
۴۸	۳/۶	۶	۱۰/۳	۱۷	۱۵/۲	۲۵	ابتدایی و بی‌سواد
۴۳	۱/۸	۳	۷/۳	۱۲	۱۷	۲۸	سیکل
۴۸	۳	۵	۱۲/۱	۲۰	۱۳/۹	۲۳	دیپلم
۲۶	۳	۵	۴/۸	۸	۷/۹	۱۳	بالتر
۱۶۵	۱۱/۵	۱۹	۳۴/۵	۵۷	۵۳/۹	۸۹	جمع

$$\chi^2 = 4/98 \quad P > 0/05$$

رابطه‌ی تحصیلات مادر با بحران هویت

برای بررسی رابطه‌ی تحصیلات مادر با بحران هویت نیز از روش خی دو استفاده شد که

نتایج آن در جدول شماره ۳ آمده است. چنانچه در جدول مشاهده می‌شود، میزان خی دو محاسبه شده ($P < 0/41$) ($x^2 = 3/01$) از لحاظ آماری معنی‌دار نیست.

جدول شماره ۳- توزیع درصد هر یک از گروه‌ها بر حسب تحصیلات مادر

کل	بحران هویت شدید		بحران هویت مرزی		عدم بحران هویت		گروه‌ها
	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	تحصیلات مادر
۷۷	۴/۸	۸	۱۷	۲۸	۲۴/۸	۴۱	ابتدایی و بی‌سواد
۳۰	۱/۸	۳	۵/۵	۹	۱۰/۹	۱۸	سیکل
۴۴	۳	۵	۹/۷	۱۶	۱۳/۹	۲۳	دیپلم
۱۴	۱/۸	۳	۲/۴	۴	۴/۲	۷	بالا تر
۱۶۵	۱۱/۵	۱۹	۳۴/۵	۵۷	۵۳/۹	۸۹	جمع
$x^2 = 3/01$		$P > 0/05$					

مقایسه‌ی دین‌داری و بحران هویت در دو جنس

در جدول شماره ۴ میانگین و انحراف استاندارد دین‌داری و بحران هویت و همچنین نتایج آزمون T گروه‌های مستقل بین دو جنس ارائه شده است. چنانچه در جدول مشاهده می‌شود، بین دین‌داری دختران و پسران معنی‌داری وجود ندارد ($P < 0/05$) ($T = 0/79$ $df = 163$). اما بین بحران هویت دختران و پسران تفاوت معنی‌داری وجود دارد ($P < 0/01$) ($T = 3/30$ $df = 163$) و میانگین بحران هویت دختران به طور معنی‌داری بیشتر از پسران است.

جدول ۴- میانگین و انحراف استاندارد دین‌داری و بحران هویت و نتایج آزمون T در دو

جنس

متغیرها	جنسیت	میانگین	انحراف استاندارد	t	سطح معنی‌داری
دین‌داری	پسر	۶۷/۶۴	۱۷/۱۸	۰/۷۹	۰/۴۳
	دختر	۶۵/۶۶	۱۴/۶۸		
بحران هویت	پسر	۶/۸۴	۵/۵۳	۳/۳۰	۰/۰۱
	دختر	۹/۷۲	۵/۵۵		

بحث و نتیجه‌گیری

پژوهش حاضر با هدف بررسی رابطه‌ی بحران هویت با متغیرهای دین‌داری، پیشرفت تحصیلی، میزان درآمد خانواده و تحصیلات پدر و مادر انجام شد. نتایج پژوهش حاکی از آن است که بین دین‌داری و بحران هویت رابطه‌ای معکوس وجود دارد؛ به طوری که هر چه دین‌داری بیشتر باشد، میزان بحران هویت کمتر است. این یافته‌ی پژوهش با یافته‌های مارکستروم و آدامز (۱۹۹۴) مطابقت دارد. مارکستروم و آدامز در پژوهش خود به این نتیجه رسیدند که بین رفتن به کلیسا و هویت یافتگی هم‌بستگی معنی‌داری وجود دارد. همچنین این یافته‌ی پژوهش با نتایج تحقیق کانگ و همکارانش (۲۰۰۰) هماهنگی دارد. کانگ و همکارانش به این نتیجه رسیدند که انجام دادن مراسم مذهبی و رفتن به کلیسا مستقیماً با هویت مرتبط‌اند و افراد دارای هویت دینی قوی، از سلامت روان و ثبات هیجانی بیشتر و عزت نفس بالاتری برخوردارند. به طور کلی، یافته‌های پژوهش نشان دهنده‌ی نقش و اهمیت مذهب و دین در زندگی و شکل‌گیری هویت نوجوان است یعنی، مذهب به زندگی معنا می‌بخشد و به نوعی، به سؤالات نوجوانان پاسخ می‌دهد.

از دیگر یافته‌های پژوهش حاضر این بود که بین پیشرفت تحصیلی و بحران هویت، رابطه‌ی منفی وجود دارد. این امر نشان‌دهنده‌ی آن است که هر چه میزان بحران هویت بیشتر باشد، پیشرفت تحصیلی کمتر است. بر این اساس، آشفتگی و سردرگمی هویت باعث کاهش پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان می‌شود و دانش‌آموزانی که هویت منسجمی دارند، از پیشرفت تحصیلی بیشتری نیز برخوردارند.

از دیگر یافته‌های پژوهش این بود که بین وضعیت اقتصادی خانواده و میزان تحصیلات پدر و مادر با بحران هویت، رابطه‌ای وجود ندارد. این یافته‌های پژوهش با نتایج تحقیق دانشور (۱۳۷۵)

مغایر است. دانشور در تحقیق خود به این نتیجه رسیده بود که هر چه طبقه اقتصادی اجتماعی خانواده پایین‌تر باشد، میزان بحران هویت در نوجوان افزایش می‌یابد اما این یافته در پژوهش حاضر به دست نیامد.

همچنین، نتایج این پژوهش بیانگر این بود که بین نوجوانان پسر و دختر از لحاظ دین‌داری تفاوتی وجود ندارد. این یافته‌ی پژوهش با نتایج تحقیق پیدرسون (۲۰۰۰) مطابقت دارد. نتایج تحقیق پیدرسون حاکی از عدم تفاوت زنان و مردان در گرایش‌های مذهبی بود. این یافته‌ی پژوهش حاضر با نتایج خدایناهی و خوانین‌زاده (۱۳۷۹) و آقاجانی (۱۳۸۰) مغایرت دارد. این محققان به این نتیجه رسیده بودند که دختران نسبت به پسران به مسائل مذهبی گرایش بیشتری دارند.

همچنین، تجزیه و تحلیل اطلاعات این پژوهش نشان داد که میزان بحران هویت در دختران به طور معنی‌داری بیشتر از پسران است. این یافته‌ی پژوهش با نتایج دانشور (۱۳۷۵) هماهنگ است. وی به این نتیجه رسید که دختران بیش از پسران دچار بحران هویت‌اند. در عین حال، یافته‌های آرچر (۱۹۸۵) طباطبایی (۱۳۷۵) و موسوی‌پور (۱۳۷۵) مغایرت دارد. این پژوهشگران در تحقیقات خود به این نتیجه رسیدند که از نظر هویت‌یابی، بین دختران و پسران تفاوتی وجود ندارد.

منابع فارسي

- احمدي، احمد (۱۳۷۵) روانشناسي نوجوانان و جوانان، تهران، مشعل.
- آقاجاني، محمد حسن (۱۳۸۰) هنجاريابي پرسشنامه‌ي سبک هويت بر روي دانشجويان دانشگاههاي تهران؛ پايان‌نامه‌ي کارشناسي ارشد، دانشگاه تربيت معلم.
- خداپناهي، محمد کریم و مريم خوانين زاده (۱۳۷۹) بررسی نقش ساخت شخصيت در جهت‌گيري مذهبي دانشجويان، مجله‌ي روان‌شناسي، سال چهارم، ۱۴، صص ۲۰۳-۱۸۵.
- دانشور احمدي (۱۳۷۵) هويت و عامل مؤثر بر آن در دانش‌آموزان شهر شيراز، پايان‌نامه‌ي کارشناسي ارشد، دانشگاه آزاد، ۱۳۷۵.
- طباطبائي. سيد حمزه (۱۳۷۶) مفهوم بهداشت روان از ديده‌گاه اسلام و انديشمندان اسلامي، در چکيده‌ي مقالات اولين همایش نقش دين در بهداشت روان.
- گلزاري، محمود (۱۳۷۹) ساخت مقياس سنجش ويژگي‌هاي افراد مذهبي و رابطه‌ي اين خصوصيات با بهداشت روان، رساله‌ي دکتری، دانشگاه علامه طباطبائي.
- موسوي‌پور، سعيد (۱۳۷۵) رابطه بين شناخت خويشتن والدين فرهنگي و غير فرهنگي با هويت‌يابي نوجوانان آنها در شهر تهران، پايان‌نامه‌ي کارشناسي ارشد، دانشگاه تربيت معلم.
- هيل، پيترو رالف هود (۱۳۸۲) معرفي مقياس‌هاي ديني، ترجمه‌ي مسعود آذربايجاني و سيد مهدي موسوي اصل پژوهشکده حوزه و دانشگاه.

منابع انگليسي

- Archer, S. (1985). **Identity and choice of social roles**. SANFRANSISCO: JOSSEY.
- Erikson, E. H. (1968). **Identity: youth and crisis**. N. Y. Norton.

- Kang, J& Shang, H. (2000). **Identily formation status, spiritual well-being and family functioning among college student in Korea.** PERSENTATION ABSTRACT. International psycinfo Databace.
- Markstrom, C& Hfstra, G (1994). **Ego virtue of fidelity:** a case for the study of religion and iderson, M. (2000). **The relation of spiritual self-identity to religious orientation and attitudes:** Journal of Youth Adolescence. V0123- Issued4. 453.
- Pederson, M. (2000). **The relation of spiritual self- identity to religious orientation and attitudes:** Journal of Psychology & Technology. Vo128. Issued 2. P138.